

**Complementul direct și indirect în limba
română veche. Cu exemplificări din *Manuscrisul 45*
(versiunea „Nicolae Spătarul Milescu revizuită” a
Vechiului Testament)¹**

Lucia-Gabriela Munteanu
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
Centrul de Studii Biblico-Filologice „Monumenta linguae Dacoromanorum”

În acest articol punem în evidență câteva dintre caracteristicile complementelor direct și indirect, așa cum apar acestea în Ms. 45, text care conține prima traducere integrală a *Vechiului Testament* în limba română, efectuată de cărturarul Nicolae Spătarul Milescu, la Constantinopole, între anii 1661-1664, folosind ca text-sursă versiunea grecească a *Septuagintei*, în ediția de la Frankfurt (1597). Tiparele sintactice prezentate în articolul de față relevă disponibilitatea structural-funcțională a sintaxei limbii române la mijlocul secolului al XVII-lea, în varianta ei biblică, de a realiza un transfer de conținut satisfăcător dinspre textul-sursă spre textul-țintă.

1. Considerații preliminare

Ms. 45 de la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei Române conține prima traducere integrală a *Vechiului Testament*, efectuată de cunoscutul cărturar Nicolae Spătarul Milescu, la Constantinopole, între anii 1661-1664, folosind ca text-sursă versiunea grecească a *Septuagintei*, în ediția de la Frankfurt (1597). Prin dimensiuni și complexitate, avem de-a face cu un text foarte important în istoria culturii românești, semnificativ pentru contextul idiomatic al secolului al XVII-lea, delimitabil și comparabil cu alte texte din șirul variantelor textuale biblice românești. S-a vorbit cu privire la acest text despre un „literalism de grad secund” (Munteanu E. 2008b). Este vorba despre faptul că textul-sursă este el însuși o traducere, ceea ce, alături de caracterul sacru al textului îl obligă pe cărturarul traducător la un efort lingvistic maxim. Creativitatea reclamată de acest efort se manifestă în marele număr de împrumuturi lexicale, calcuri lexicale și frazeologice, dar și în construirea, prin imitație, a unei sintaxe românești „noi”, savante, artificiale de multe ori, și care instituie, în același timp, pentru prima dată în limba română, o serie figuri de construcție sintactică, cu funcții pragmatice,

¹ Aceste pagini reprezintă un fragment din studiul despre sintaxa Manuscrisului 45, pe care îl realizez ca membră a echipei de cercetare cu tema *Prima traducere românească a Septuagintei, operă a lui Nicolae Milescu (MS. 45 BAR Cluj). Ediție critică, studii lingvistice și filologice* (Grant CNCS, cod 1578).

retorice și estetice specifice. În cele ce urmează prezentăm câteva aspecte ale sintaxei discursului privind complementul direct și indirect, așa cum apar ele în textul biblic al Ms. 45.

Am optat în semnalarea și prezentarea elementelor de sintaxă a limbii Ms. 45 pentru o metodologie predominant clasic-descriptivă, urmînd perspectiva oferită de tradiția gramaticii românești academice, în ultima ei ediție normativă, cea din anul 2008. Acest demers descriptiv-factologic este coroborat cu perspectiva funcțional-sintactică și cu una comparativ-interpretativă, în sensul trimiterii la textul grecesc sursă, la textul Bibliei de la 1688 și la alte versiuni biblice românești.

2. Complementul direct

Ca „funcție actanțială, impusă de un verb obligatoriu tranzitiv”, complementul sau obiectul direct se află într-o relație de dependență față de un verb sau o interjecție verbală și se realizează, „în forma sa prototipică, printr-un nominal în cazul acuzativ [...] care exprimă în mod curent Pacientul/Tema” (GLR II 2008: 392). În Ms. 45 identificăm această funcție realizată prin:

– substantive (proprii, comune): *Finicii număscu pre Aermon Sanior* (Deut. 3:9). *Și luă untu și lapte și vițelul carele au făcut și le puse înaintea lor și mîncară* (Fac. 18:8).

– pronume (personal, demonstrativ, relativ, nehotărît etc.): *Și le vei vinde pre iale pentru argint* (Deut. 14:25). *Și voi pune pre înșii preste voi povățitori voao* (Deut. 1:13). *Și ceia ce are pre sine întru necurăția ei* (Lev. 15:32). *Și trăi Sîth după ce născu pre acesta, pre Enos, 707 ani* (Fac. 5:7). *Și luă Avraam pre Ismail, fiul său, și pre toți cei născuți în casa lui* (Fac. 17:23). *Visul lui faraon unul iaste: cîte Dumnezău va face au arătat lui faraon* (Fac. 41:25). *Va fi omul pre carele va alége Domnul* (Num. 16:7). *N-au chemat împărăteasa cu împăratul pre nimeni la ospăț, fără numai pre mine* (Est. 5:12).

– adjectiv substantivizat: *Nice apă pre cei sătoși n-ai adăpat, ce flămînzilor ai lipsit pîinea* (Iov 22:7).

– numeral: *Și al cincelea lui va adaoge preste el* (Lev. 6:4).

– verbe la modul infinitiv, supin și gerunziu: *Nu voi putea eu sîngur a purta nărodul acesta* (Num. 11:14). *Și să le dea de mîncat lor de sațiu pre cale* (Fac. 42:25). *Și audzi Moisi plîngîndu ei, după noroadele lor, fieștecarele la ușa lui* (Num. 11:10).

Funcționarea generalizată a complementului direct personal cu prepoziția *pre* devine o normă în textul scris, după anul 1600. Unii istorici ai limbii (Drăganu 1943) inclină să creadă că acuzativul *pre* este vechi, din epoca străromânei, fiind dezvoltat ca o consecință a inovațiilor latinei populare orientale, pe de o parte, și, mai tîrziu, ca o consecință a fenomenului de reluare și anticipare a complementelor directe și indirecte prin formele scurte ale pronumelor personale, pe de altă parte. În jurul fenomenului de marcarea a acuzativului personal prin

prepoziția *pe (pre)* în limba română au existat numeroase discuții privind istoria, vechimea și funcționarea lui la nivelurile diatopic și diafazic. Faptul că acuzativul cu *pe* nu apare în dialectele sud-dunărene² și nu este înregistrat decât foarte rar în primele texte românești scrise a determinat-o pe Florica Dimitrescu (1960: 219-227) să considere că acest fenomen este recent, și anume dintr-o epocă imediat anterioară primelor texte. Elena Dragoș 1995: 66, după ce revede o serie de opinii și înregistrează o serie de exemple din texte aparținând secolelor al XVI-lea și al XVII-lea, în contextul discutării problemei suprimării unor morfeme, avansează ideea că „prin urmare, suprimarea lui *pe* ca morfem al complementului direct, genul personal, nu este un fenomen caracteristic limbii române, ci s-a manifestat sub influența textelor din care s-a tradus, la care au contribuit și posibilitățile pe care le ofereau și celelalte moduri de realizare a complementului în acuzativ: topica, anticiparea sau reluarea prin pronume conjuncte a complementului direct”.

Mai recent, Zafiu (2009: 285-286) discută problema obiectului direct exprimat prin *pe care*, făcând o sinteză a punctelor de vedere exprimate de filologi și exprimând regretul că lipsa unui larg corpus digital de texte vechi, în care să urmărești un anume tipar gramatical, poate conduce la „două impresii înșelătoare: a unei rupturi între limba secolului al XVI-lea și cea din perioada următoare și a unei impuneri clare și rapide a tiparului *pe care* + *dublare*. Posibilitatea de a utiliza un corpus electronic al limbii vechi corectează unele impresii de lectură, arătând că există o destul de evidentă continuitate și că variația *care/pe care* se păstrează, relativ echilibrat, în toate etapele limbii vechi”. Ideea cu valoare de concluzie³ poate fi nuanțată; norma lingvistică *p(r)e care* exista la nivelul sistemului abstract al limbii⁴ literar-scrise, dar normele individuale erau mai libere, supuse pe de o parte uzului local, pe de altă parte unor modele culte, funcțional-pragmatice în diferite variante de discurs, de tip oficial, didactic etc. Cert este că în Ms. 45, complementul direct exprimat prin *pe carele* respectă norma lingvistică: *Au ce*

² În lucrarea sa *Aromânii*, Theodor Capidan identifică, totuși, construcții de acest tip (acuzativ cu *pri/pi*), cu circulație regională limitată (apud Dragoș 1995: 63).

³ Cf. Zafiu 2009: 293: „Norma *pe care* se bazează pe frecvența mare a acestui tipar în limba literară a „marilor clasici” de la sfârșitul secolului al XIX-lea și pe faptul că aceștia au devenit modele de stil; nu a fost însă formulată explicit până în a doua jumătate a secolului al XX-lea, când modelul „clasicilor” a fost luat ca reper pentru normare”.

⁴ Cf. Coșeriu 2009: 43: „Planurile invocate sînt *norma* și *sistemul limbii* și *tipul lingvistic*. Iar interacțiunea dintre aceste două planuri, în ceea ce privește creația lingvistică „internă”, constă în aceea că ceea ce în norma limbii se prezintă ca fapt diacronic („schimbare”), din punctul de vedere al sistemului este doar o simplă aplicare de reguli de producere (funcționare „sincronică”) și în aceea că ceva analog apare în relația dintre sistemul limbii și tipul lingvistic. Astfel, o limbă nu este un „lucru făcut”, un produs static, ci un ansamblu de „moduri de a face”, un sistem de producere care, în orice moment, doar parțial se prezintă ca deja realizat în mod istoric în produse lingvistice”.

voi blăstăma **pre carele** nu-l blastămă Dumnedzău? (Num. 23:8). Acesta-i pământul **pre carele** îl veți moșteniți pre însul de tot cu sorțu (Num. 34:13). O variabilă în tiparul discursiv (prepoziția *pre* + pronumele relativ + dublarea clitică) o reprezintă dublarea clitică, uneori absentă, dar motivată stilistic în limba-țintă, ca în exemplul următor: *Și să vă îndălungați cu dzile pre pământu **pre carele** veți moșteniți de tot* (Deut. 5:33).

Exemplificări ale exprimării obiectului direct în perioada 1521-1780, cu unele argumentări istorice, pot fi parcurse și în Frâncu 2009: 172-174 și 349-352.

Trecem în revistă câteva realizări ale complementului direct, ca fiind fenomene mai deosebite, specifice fazei istorice a limbii române culte și textului la care ne referim:

– Joncțiunea cu prepoziția *pre* apare și în cazul unor componente directe exprimate prin nume desemnând un inanimat sau o ființă non-umană, fenomen azi inactual: *Și carne prinsă de jiganii să nu mâncați, cînelui aruncați **pre ea*** (Ieș. 22:31). ***Pre mană** au mîncat, pînă au venit la partea Finichii* (Ieș. 16:35). *De-mi vei da pre nărodul acesta suptu mîna mea, voi anathematisi **pre el** și **pre cetățile** lui* (Num. 21:2).

– Relația de dependență față de verbul tranzitiv se stabilește, ce-i drept, mai rar, prin prepoziția *a*, moștenită din lat. *ad*, ieșită din uz destul de timpuriu ca instrument pentru un obiect direct, pentru care s-a fixat în limba română morfemul *pre/pe*, moștenit din lat. *per*: Într-o structură morfo-sintactică asemănătoare, morfemul *a* pentru marcarea obiectului direct funcționează în limbile romanice apusene, spaniola, catalana și occitană. În Ms. 45 pare să se conserve acest fenomen dispărut ulterior din cauza omonimiei gramaticale suferite de cuvîntul *a* și datorită concurenței impuse de prepoziția *pre/pe*, ca în exemplul: *Ieși-va om den seminția lui și va stăpîni **a limbi** multe* – *κυριεύσει ἔθνων πολλῶν* (Num. 24:7). În grecește verbul are regim de genitiv, așa încît avem de a face, în context, mai degrabă cu un calc morfo-sintactic, regimul în genitiv al verbului grecesc fiind „copiat” întocmai de către traducător. În Bibl.1688 această structură din Ms. 45 este păstrată.

– Complementul direct este exprimat prin nume, precedat de prepoziția *den* și *de* cu valoare partitivă: *Să nu lasați **den cărnuri** pre dimineață* – *οὐ καταλείψετε ἀπὸ τῶν κρεῶν εἰς τὸ πρωῖ* (Ieș.12:46). *Și dzise Moisi cătră ei: Nime să nu lase pre dimineață **de însă*** - *μηδεὶς καταλίπτω ἀπ' αὐτοῦ* (Ieș. 16:19). *Și lasară **de ea** pînă dimineață, după cum porînci lor Moisi, și nu să împruși* – *καταλίποσαν ἀπ' αὐτοῦ* (Ieș. 16:24). *Iar să vom bea **de apa** ta eu și dobitoacele mêle, îți voi da prețul ție* – *ἐὰν δὲ τοῦ ὕδατός σου πίνωμεν* (Num. 20:19).

– Antepus fiind, complementul direct nu mai este reluat, uneori, prin pronume aton, ca în limba de azi: *Și cêle doao **pevecioare** vei pune pre amîndoao părțile* (Ieș. 28:25). Alteori, traducătorul folosește reluarea: *Și **tăria** trăsnetului lui, cine știe cînd o va face?* (Iov 26:14).

Deseori antepus în raport cu regentul și exprimat prin nume coordonate și cumulate gradual, complementul direct realizează funcția textuală de intensificare cantitativă: *Ficiorii și ficiorii ficiorilor cu însul, fetele și fetele fetelor lui și toată seminția lui au adus la Egiptu* (Fac.46:7). Sintagmele repetitive, calchiate după modelul grecesc din Sept.Frankf. (*οἱοὶ καὶ οἱ υἱοὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, θυγατέρες καὶ θυγατέρες τῶν θυγατέρων αὐτοῦ, καὶ πᾶν τὸ σπέρμα αὐτοῦ*), transpun expresiv, fără pierdere de materie discursivă, sensul original, chiar în condițiile unui literalism de grad secund.

– Antepunerea frecventă a complementului direct se datorează intenției asumate a traducătorului de a respecta cu strictețe ordinea cuvintelor (potrivit vechiului principiu al Sf. Ieronim: „ordo verborum mysterium est”), ca o garanție a unei drepte transpuneri din limba sacră în limba vernaculară: *Și praznic a săptămînilor îmi vei face, începătura sêcerii grîului și praznic al adunării mijlocindu anul* (Ieș. 34:2).

– Antepus regentului, complementul direct, exprimat prin nume coordonate și cumulate gradual, apare frecvent în prezentarea unui lanț genealogic, ca în exemplul de mai sus din Fac. 46:7.

– Complementul direct, antepus și exprimat prin substantiv feminin, este reluat uneori prin pronume aton masculin, ca marcă a genului personal sau ca efect al literalismului: *Toată partea bărbătească ce să va naște la jidovi în rîu să-l aruncați* (Ieș. 1:22). În *Septuaginta*, echivalentul gr. *ἄρσην* ‘mascul’ este un substantiv de genul masculin, de aceea traducătorul a echivalat forma atonă a pronumelui prin masculin!

– Complementul direct are ca regent verbe care nu se folosesc în româna actuală cu regim tranzitiv, precum verbele *a locui*, *a umbla*, *a ploua* sau alte verbe, așa cum citim în exemplele: *Ferezeii atuncea lăcuia pămîntul* - *κατῳκουν τὴν γῆν* (Fac.13:7). *Sculîndu-te, îmblă pămîntul* - *διόδουσον τὴν γῆν* (Fac.13:17). *Și plouă preste înși ca țărna trupuri, și ca arina mării pasări zburătoare* - *καὶ ἔρεξεν σάρκας ... καὶ ... πτερωτά* (Ps. 77:31). Ca și în numeroase cazuri, avem de a face și aici cu calchierea tranzitivității verbului grecesc corespunzător.

– Complementele directe exprimate prin părți de vorbire diferite și aflate în relație de coordonare, transpun cu cele mai expresive mijloace verbale posibile pentru acel timp modelul grecesc (vezi Munteanu E. 2008: 293-297), realizînd la nivelul discursului limbii-țintă structuri retorice bine asimilate, în ciuda urmării îndeaproape a tiparului sintactic grecesc. Acest fapt demonstrează încă o dată „fascinația” pe care o exercita limba greacă a *Septuagintei* în procesul de formare și consolidare a idiomului cult românesc. Un exemplu în plus în acest sens este secvența următoare: *Și au surpat cetățile acêstea și tot prenegiurul, și pre toți cîți lăcuia în cetăți, toate cîte răsar den pămîntu* - *καὶ κατέστρεψεν τὰς πόλεις*

ταύτας καὶ πᾶσαν τὴν περίοικον καὶ κατοικοῦντας ἐν ταῖς πόλεσιν καὶ πάντα τὰ ἀνατέλλοντα ἐκ τῆς γῆς (Fac.19:25).

2. 1. Reluarea complementului direct

Frecventă este folosirea redundantă (pentru discuții cf. Frâncu 2009: 351) a pronumelor care reiau obiectul direct, triplu exprimat, ca în exemplul următor: *Fîntîină, au săpatu-o pre însă boiêrini - φρέαρ, ὄρυξαν αὐτο ἄρχοντες* (Num. 21:18).

Reduplicări precum cea din secvența *L-au luatu-l* (Ieș. 2:5), ca și alte asemenea fenomene cantitative sînt relativ frecvente în vechile texte românești cu conținut biblic. Alt exemplu din Ms. 45: *L-au certat pre el și l-au păzit pre el ca lumina ochiului* (Deut. 32:10).

Reluarea sau anticiparea complementului direct se realizează destul de frecvent prin varianta *ii* a formei neaccentuate de acuzativ singular a pronumelui personal de persoana a III-a, ca în exemplele următoare: *Și luîndu Moisi fămêia lui și copiii, îi sui pre trăgători și să întoarse la Eghîpet* (Ieș. 4:20). *Și pre ficiorii lui îi vei aduce* (Ieș. 29:8). *Și deșchidzîndu pămîntul gura lui, îi înghiți pre ei* (Num. 26:10). *Și toți stîlpii lor îi veți scoate – καὶ πάσας τὰς στηλάς αὐτῶν ἐξαρεῖτε* (Num. 33:52).

Reluarea obiectului exprimat prin pronumele reflexiv semnaleză combinarea cu un verb activ-pronominal: *Te-ai giurat lor pre tine* (Ieș. 32:12).

2. 2. Complementul direct intern

Complementul direct intern este exprimat printr-un nume din aceeași familie lexicală cu verbul regent și este foarte frecvent în corpul Ms. 45: *Și fiarsă Iacov fiertură - ἤψησεν δὲ Ἰακωβ ἔψημα* (Fac. 25:29). *Vei zăloji zălog haina aproapelui* (Ieș. 22:26). *Și va tāmîia Aaron pre însul tāmîie tocmită - καὶ θυμόσει ἐπὶ αὐτοῦ Ἀαρων θυμίαμα* (Ieș. 30:7). *Și nu voi miroși miroseniia jirtvelor voastre* (Lev. 26:31). Transpuerile lexicale sînt păstrate întocmai în Bibl.1688. Ele realizează o funcție textuală de intensificare semantică; versiunile biblice moderne evită exprimările redundante de acest fel, considerîndu-le învechite și insuficiente semantic și expresiv. De pildă, secvența *Vei zăloji zălog haina aproapelui* (Ieș. 22:26) apare în Bibl.90 astfel: *De vei lua zălog haina aproapelui tău.*

2. 3. Propoziția subordonată completivă directă

Propoziția subordonată completivă directă are aceeași regenți ca și partea de propoziție echivalentă:

– verb tranzitiv: *Cîte sînt păcatele mèle și fărădălêgele mèle? Învăța-mă carele sînt* (Iov 13:23).

– interjecție: *Și iată ca cîndu pre rîu să suia 7 vaci frumoase la chip* (Fac. 41:2).

Subordonata completivă directă din ultimul pasaj este interpretată de Frâncu 2009: 388 drept o circumstanțială de mod propriu-zisă, ceea ce este discutabil,

deoarece termenul regent, respectiv interjecția *iată*, impune prin caracterul ei verbal-tranzitiv un obiect direct. La nivelul cognitiv-semantic al comunicării se transmite o informație anume și nu se exprimă nicidecum o modalitate. În *Septuaginta* structura sintactică este identică, cu interjecția ca regent: *καὶ ἰδοὺ ὄσπερ ἐκ τοῦ ποταμοῦ ἀνέβαινον ἑπτὰ βόες καλαί*.

În alte câteva versiuni biblice, valoarea sintactică de obiect direct a subordonatei este mai evidentă, datorită conectivului *că*, pentru care au optat traducătorii moderni: *Și iată că șapte vaci frumoase la vedere și grase la trup s-au suit din rîu, și au început să pască prin mlaștini* (Bibl Corn.) *Și iată că au ieșit din rîu șapte vaci, frumoase la înfățișare și grase la trup, și pășteau pe mal* (Bibl. 1990).

Dintre tipurile de conectori prin care este introdusă completiva directă, selectăm:

– pronume relative însoțite sau nu de prepoziție, în cazurile nominativ, acuzativ, genitiv, dativ: *Și muri Aran înaintea lui Thárra, tatăl lui, întru pămîntul carele au născut, în țara haldeilor* (Fac. 11:28). *N-am știut cine au făcut ție acesta lucru* (Fac. 21:26). *Și voi blagoslovi pre ceia ci te blagoslovăscu, și pre ceia ci te blastămă voi blăstăma* (Fac. 12:3). *Și vor dzice limbile cîți au audzit numele tău dzicîndu* (Num. 14:15). *Cunoaște a cui iaste inelul, și zgarda, și toiagul acesta* (Fac. 38:25). *Vistiêr strînge, și nu știe cui va aduna pre iale* (Ieș. 38:10).

– adjective pronominale relative: *Și dzise Iacov: „Tu cunoști cîte ți-am slujit ție și cîte dobitoace era cu mine ale tale* (Fac. 30:29).

– pronume nehotărîte: *Apropie-te tu și audzi oricîte va dzice Domnul Dumnedzăul nostru cătră tine* (Ieș. 5:27).

– adverbe relative: *Vădzu Dumnedzău cum iaste bun* (Fac. 1:8). *Pre frații miei cercu. Spune-mi unde pascu?* (Fac. 37:15). *Și nu știa cîndu dormiia ea și cîndu să scula* (Fac. 19:33).

– conjuncții subordonatoare: *Te-am ascultat și iată că l-am blagoslovit pre însul* (Fac. 17:20). *Cela ce mi-au spus mie dzicînd că au murit Saul și Ionáthan* (2Reg. 4:10). *Și om și bărbat n-am prinsu viu să aduc la Gheth, dzicînd să nu spuie la Gheth asupra noastră* (1Reg. 27:11). *Iară eu nu voi putea ca să mă mîntuiescu* (Fac. 19:19). *Vedeți dacă să va smeri inima lui Amnon* (2Reg. 13:28). *Pasă de vedzi de sîntu sănătoși frații tăi* (Fac. 37:13). *Alerga-voi, dară, și voi binevesti împăratului căci au judecat lui Domnul den mîna nepriêtenilor lui* (2Reg. 18:19). *Cunoașteți dară și vedeți căci vinuiêște pre mine* (4Reg. 5:7). *Au nu știți căci au trimis ficiorul ucigașului acesta să ia capul meu?* (4Reg. 6:32).

– locuțiunea conjuncțională *ca cînd*, ca în exemplul: *Și iată ca cîndu pre rîu să suia 7 vaci frumoase la chip* (Fac. 42:30).

– locuțiunea conjuncțională *în ce chip*, ca în exemplul: *Cerca în ce chip îl va scoate den mîinele lor și să-l dea înapoi tăfîne-său* (Fac. 37:21).

Un scurt comentariu merită elementul conectiv *căci*, foarte recurent în Ms. 45. Lexemul are valori morfologice și textuale diverse: este conjuncție subordonatoare cu sens cauzal, echivalentul lexemului *fiindcă*, precum în exemplul: *Și cu scîrbă le era foarte lor, căci grozăvie făcu întru Israil dormindu cu fata lui Iacov* (Fac. 34:7), conjuncție cu sensul neutru al lui *că*, în puține contexte, precum: *Și vedeți căci vinuiește pre mine* (4Reg. 5:7), particulă introductivă a enunțurilor interogative sau exclamative, ca în exemplele: *Pentru căci aceasta întrebi tu numele meu, carele iaste minunat?* (Fac. 32:29); *Căci că nu i-au mîntuit pre ei întru vrîmea acêea?* (Jud. 11:28). Datorită acestei omonimii gramaticale și cu scopul clarificării sensului într-un enunț pe care l-au dorit mai potrivit cu uzul limbii literare a vremii lor, editorii Bibliei de la București folosesc conjuncția *că* în loc de *căci*, cum se vede din exemplele următoare:

– *Căci numai cunoașteți dară și vedeți căci vinuiește pre mine* (Ms. 45, 4Reg. 5:7), vs. *Numai ce cunoașteți dară și vedeți că vinuiaște pre mine* (Bibl.1688, ibidem).

– *Au nu știți căci au trimis ficiorul ucigașului acesta să ia capul meu?* (Ms. 45 - 4Reg. 6:32), vs. *Au nu știți că au trimis feciorul ucigașului acesta să ia capul meu?* (Bibl.1688, ibidem).

Propoziția completivă directă este poziționată, de regulă, după regentă; sînt însă și situații de antepunere: *Și voi blagoslovi pre ceia ci te blagoslovăscu, și pre ceia ci te blastămă voi blăstăma* (Fac. 12:3).

3. Complementul indirect

Complementul indirect este „un component actanțial al grupului verbal” (GLR II 2008: 418), îndeplinînd roluri semantice precum cele din exemplele următoare:

– destinatar: *Și dzise împăratul eghiptênilor moașelor jidovilor* (Ieș. 1:15).

– beneficiar: *Tufele ierbii vă le-am dat toate voaă* (Fac. 9:3).

– țintă: *Orice va face Domnul noao* (2 Reg. 14: 6).

– experimentator: *Nu iaste lui ucidere* (Ieș 22:2).

– sursă: *Și au dat mie Domnul cêrerea mea carea am cerut de la îns* (1 Reg. 1:27).

Ca și în limba comună de azi, în textul Ms. 45, complementul indirect se exprimă prin:

– element nominal în cazul dativ, substantiv comun și propriu, pronume clitice și nonclitice: *Și voi da har nărodului acestuia înaintea eghiptênilor* (Ieș. 3:21). *Și zidi acoló Avram jirtăvnic Domnului ce i s-au ivit lui* (Fac. 12:7). *Adune șie paiele* (Ieș. 5:7). *Cui te alături, au cui vei să ajuți?* (Iov 26:2).

– element nominal cu prepoziția *la*, sintagmă echivalentă cu dativul: *Și porînci Faraón la tot nărodul lui* (Ieș. 1:22).

– substantiv și pronume precedate de prepoziție cu regim genitival: *Și gîlceviia nărodul asupra lui Moisi* (Ieș. 15:24). *Sau cine va sta împotrivă-mi și va îngădui, dă iaste toată cea de supt cer a mea?* (Iov 41:3). Pronumele posesiv cu prepoziția

asupra actualizează o formă adjectivală de nominativ-acuzativ: *Au ascultat Domnul gîlceava voastră carea voi gîlceviți asupra noastră* (Ieș. 16:8). *Cu urgie isprăvind, mă oborî, scîrșcă asupra mea dinții, săgețile tîlharilor lui pre mine căzură* (Iov 16:9).

– substantiv și pronume precedate de prepoziție cu regim de acuzativ: *Și dzise Moisi cătră Aaron* (Ieș. 16:9). *Grăiêște cătră ei, dzicîndu* (Ieș. 16:12). *Facă-să plata ta plină de la Domnul Dumnedzăul lui Israil cătră carele ai venit* (Rut 2:12). *Și de carele m-am temut tîmpinat-au mie* (Iov 3:25). *Și să premeniră și să depărtară de cătră tine* (Neem. 9:26).

– verbe la moduri nepersonale: *Pentru că să temu a dzice: Fămêie-mi iaste* (Fac. 26:7). *Și să tăbări Israil în Satim și să spurcă nărodul a curvi la fêtele Moav* (Num. 25:1).

Anticiparea sau reluarea obiectului indirect constituie un fenomen sintactic prin care se poate realiza caracterul emfatic al discursului, situație în care complementele indirecte exprimate prin clitice deictice sînt dublate prin pronume nonclitice coreferențiale: *Îți va fi ție proroc* (Ieș. 7:1). *Delungat la ani să te faci pre pămîntul cel bun, carele Domnul Dumnedzău dă-ți ție* (Ieș. 20:12). *Și-mi veți fi mie sfinți*. (Lev. 20:26). *Pentru că de la Domnul acêstea mi s-au săvîrșit, carele eu mie mi le știu* (Iov 19:26).

Exemplificăm cîteva realizări ale complementului indirect, în calitate de fenomene specifice textului la care ne referim, unele inactuale în limba comună actuală:

– Complementul indirect este exprimat printr-un nume în cazul dativ, fără prepoziție, după un regent verbal, care impune în limba contemporană joncțiunea cu o prepoziție: *Și să vor rădica șirag taberii Efraim, cu putêrea lor* (Num. 10:22).

– Prepoziția *pre*, azi echivalentul actual al prepoziției *asupra*, introduce obiectul indirect exprimat printr-un nume propriu: *Să rădică nărodul pre Aaron și-i dzisără lui* (Ieș. 32:1).

– Prepoziția *a* introduce un obiect indirect: *Și Iosif era domnu pămîntului acesta; vindea a tot nărodul pămîntului* (Fac. 42:6). *În ce chip au rînduit pre el Dumnedzău să-l dea celor 9 fêliuri și a giumătate de neam a lui Manasî* (Num. 34:13).

– Sînt frecvente construcțiile cu obiect indirect exprimat prin dativ, situat pe lîngă regenți verbali care în limba actuală impun alt gen de structuri sintactice: *Pentru ca să creadză ție* (Ieș. 4:5). *Adune șie paisele* (Ieș. 5:7). *Și ție îți vor crêde în vêci* (Ieș. 19:9). *Ca să-mi preuțască mie* (Ieș. 28:4). *Căci învrăjbescu ei voao cu vicleşiug, cîte viclenescu voao* (Num. 25:17).

– Sînt, de asemenea, frecvente complementele indirecte, în enunțuri cu verbul copulativ *a fi*, în care obiectul indirect reprezintă „o complinire obligatorie dacă numele predicativ este un substantiv relațional nearticulat, desemnînd o

proprietate (referitoare la relații sociale, de rudenie etc.) a unei clase de indivizi (GLR II 2008:419): *Iar de să va afla întru groapă furul și rânindu-să va muri, nu iaste lui ucidere* (Ieș 22:2). *Și crescîndu copilul, l-au adus pre însul cătră fata lui Faraón și fu ei pentru ficior* (Ieș 2:10). *Am scos pre ei den pămîntul Eghiptului, ca să mă chem lor și să le fiu lor Dumnedzău* (Ieș. 29:46). *O lêge să fie voao și la cel nemêrnîc și la cel lăcuitor de pămîntu* (Num. 9:14). *Și nu va fi adunarea Domnului ca niște oi căroa nu iaste păstor* (Num. 27:17). *Moartea am chemat tată să-mi fie; și maică mie și sor — putrejunea* (Iov 17:14). Recurentă în stilul beletristic al tuturor epocilor, această structură sintactică are probabil ca sursă istorică hipertextul biblic.

– Complementul indirect este exprimat prin pronume nehotărît compus (*tot ce, tot care*), azi ieșit din uz: *Și au adus bărbații de la fămei tot cui ce s-au părut cu cugetul* (Ieș. 35:21). În Bibl.1688, structura este păstrată, iar în versiunile moderne echivalarea grecescului structurii pronomiale compuse $\pi\acute{\alpha}\varsigma \psi$, imitată de vechii interpreți români, se face prin pronumele nehotărît *fiicare*: *A adus fiicare cît l-a lăsat inima sa și cît l-a îndemnat cugetul* (Bibl.1990, ibidem).

– Complementul indirect este exprimat frecvent prin nume cu prepoziția *întru*, ca în exemplele: *Nu iaste slobodu să o vîndză, pentru căci au vinuit întru însă – ἐν αὐτῇ* (Ieș. 21:8). *Pentru căci e și întru mine mîna Domnului - ἐν ἐμοί* (Rut 1:13). *Și vei întinge pîinea ta întru oțăt – ἐν τῷ ὄξει* (Rut 2:14). *Va fi voao de lêge vécinică întru rudele voastre - εἰς τὰς γενεὰς* (Num. 10:8). În prima secvență, prepoziția *întru* are înțelesul de *împotriva (însei)*, iar în celelalte, valorile semantice ale prepozițiilor *pentru* și *în*; echivalentele în *Septuaginta* sînt prepozițiile grecești de maximă frecvență $\epsilon\nu$ și $\epsilon\iota\varsigma$.

– Verbul *a (în)tîmpina* s-a combinat într-un context cu un obiect indirect în cazul dativ, prin calchierea regimului în dativ a verbului corespondent din *Septuaginta*, gr. $\acute{\alpha}\pi\alpha\nu\tau\acute{\alpha}\omega$: *Și chemă David unul den copilașii lui și dzise: Apropiiindu-te tîmpină lui! – ἀπάτησον αὐτῷ* (2Reg. 1:15). În alte contexte, acest verb se combină, ca în limba de azi, cu un complement direct în acuzativ, traducătorul renunțînd la calchierea regimului gramatical în dativ din original: *Adunați-vă pentru ca eu să vă spui voao ce va tîmpina pre voi în cêle de apoi dzile – τί ἀπαντήσῃ ὑμῖν* (Fac. 49:1).

– Complementul indirect este introdus, foarte frecvent, de prepoziția compusă *de cătră*, ca în exemplele: *Și Dumnedzău dzise lui Avram, după ce s-au împărțit Lot de cătră însul* (Fac. 13:14) – $\mu\epsilon\tau\acute{\alpha} \tau\omicron \delta\iota\alpha\chi\omega\rho\iota\sigma\theta\eta\nu\alpha\iota \dots \acute{\alpha}\pi' \acute{\alpha}\nu\tau\omicron\upsilon$ (Fac. 13:14). *Și dzise Sára cătră Avram: Strîmbătate am de cătră tine - ἀδικοῦμαι ἐκ σοῦ* (Fac. 16:5). *Să nu vă têmeți, nice să vă spămîntați de cătră înșii – μηδέ φοβηθῆτε ἀπ' αὐτῶν* (Deut. 1:29). Numeroasele contexte în care apare, echivalînd structuri morfo-sintactice diferite din greacă, indică faptul că prepoziția compusă *de cătră* se specializase deja în uz cu această funcție de conector al

complementului indirect. În DLR, s.v. *de*, sub senso 4, cele mai vechi atestări sînt din Dosoftei și Bibl.1688.

– Norma anticipării și reluării complementului indirect este încă nefixată; apar structuri cu neanticipare, dar și cu anticipare, structură obligatorie în româna literară actuală: *Iar cîndu veți intra în pămîntul carele Domnul Dumnezăul vostru dă-l voao* (Lev. 19:23). *Și v-am dzis voao: voi veți moșteni pămîntul lor și eu vă l-oi da voaă pre îns întru avêre* (Lev. 20:24).

– Antepus regentului și dislocat de acesta printr-o subordonată, complementul indirect exprimat prin substantiv este reluat prin pronume: *Și den fiu nemêrnichilor carii sîntu întru voi, dentru însii veți agonisi* - και ἀπὸ τῶν υἱῶν τῶν παροίκων τῶν ὀντων ἐν ὑμῖν, ἀπὸ τούτων κτησεσθε (Lev. 25:45). În procesul transunerii dintr-o limbă în alta, se favorizază adaptarea în limba-țintă a unor figuri retorice, cum pare să fie cazul cu hiperbatul de aici.

– Complementul indirect este exprimat prin pronume precedat de prepoziția *de*, cu o valoare gramaticală astăzi neuzuală: *Aceasta-i lêgea paștilor: tot striinul de neam nu va mînca de el* (Ieș. 12:43). În Bibl.1688 formularea este *nu va mînca den iale*. În versiunea din Bibl.1990 obiectul este exprimat prin structura *din el*.

– Obiectul indirect cu rol de destinatar este exprimat uneori prin nume fără mărcile flexiunii cazului dativ, sau fără joncțiunea cu prepoziție: *Și dzise Moisi socru-său* (Ieș. 18:15). Fenomenul se regăsește în Bibl.1688.

3. 1. Propoziția subordonată completivă indirectă

Propoziția subordonată completivă indirectă are ca regenți următoarele părți de vorbire:

– verb sau locuțiune verbală: *Pentru acêea am tăcut, temîndu-mă ca voao să vă povestesc a mea știință* (Iov 32:6). *Adu-ți aminte că mari lucrurile lui sînt* (Iov 36:24).

– adjectiv: *Vinovat iaste să moară* (Ieș. 22:3).

– adverb: *După acêea va povesti fie putêrea înțelepciunei, pentru că îndoit va fi celor ce-s ca tine* (Iov 11:6).

– interjecție: *Vai, că nemernicia mea s-au îndelungat* (Ps. 119:5).

Dintre tipurile de conectori prin care este introdusă completiva indirectă, selectăm următoarele cazuri:

– pronume relative însoțite sau nu de prepoziție, în cazurile acuzativ, dativ, genitiv: *Și să va ruga preutul pentru cel ci să curățeste de păcatul lui* (Lev. 14:18). *Apucară boiêrii fiindu-să de cei ce cînta întru mijlocul fetișoarelor timpînărițe* (Ps. 67:27). *Și mila mea nu o voi depărta de la îns, în ce chip am depărtat de cătră ceia ce au fostu înainte ta* (2Paral. 17:13). *Mîntuiește-mă de cătră cei ce m-au încungiurat* (Ps. 32:9). *Și a cincea lui va adaoge preste el, și va da cui au greșit pre îns* (Num. 5:7). *Și aduse fieștecarele ce-l trăgea inima lui și căroră au socotit cu sufletul lor* (Ieș. 35:20). *Și nărodul cela ce fugea la pustiui s-au întorsu asupra celora ce goniia* (Ios. 8:20).

– conjuncții subordonatoare: *Adu-ți aminte că mari lucrurile lui sînt* (Iov 36:24). *Iar de să va apuca neștine pre vecinul său să-l omoare cu vicleșug și va fugi la jirtăvnic* (Ieș. 21:14). *Nu te temi căci mi s-au gătit mie?* (Iov 41:2). *Și-ți vei aduce aminte căce rob ai fostu în pămîntul Eghiptului* (Deut. 24:22).

De regulă, completiva indirectă se poziționează după regent.

4. Concluzii

După cum demonstrează prezentările micro-monografice pe care le-am dedicat funcțiilor sintactice, relațiilor sintactice, tipologiei enunțurilor în funcție de scopul comunicării și aspectelor privind construcția discursului (din care aici am exemplificat doar aspecte privind complementul direct și indirect), contextul idiomatic al Manuscrisului 45 este suficient de bogat și nuanțat, iar nivelul sintactic contribuie în mod esențial la configurarea discursului însuși, un discurs care răspunde foarte bine atât principiului literalismului traducerii, cât și principiului înțelegerii naturale a unui mesaj, în limitele complicate ale descifrării mesajului biblic, supus contextelor situaționale, regionale, verbale și extraverbale, la fel ca orice mesaj, dar cu particularități speciale conferite de caracterul său sacru și inspirat. Așadar, cărturarul-traducător își pune mai întâi problema adevărului textual și mai apoi problema înțelegerii celor citite. Astăzi, cititorul „cult” înțelege versetele versiunii milesciene și apreciază inteligența și creativitatea lingvistică a traducătorului, pe de o parte, percepînd deopotrivă și savoarea inedit-arhaică a unui „hipotext”, pe care-l poate evalua în perspectivă diacronică și sincronică.

Această trecere în revistă a aspectelor privind construcția discursului relevă disponibilitatea structural-funcțională a sintaxei limbii române la mijlocul secolului al XVII-lea, în varianta ei biblică, de a realiza un transfer de conținut satisfăcător dinspre textul-sursă spre textul-țintă. Structurile sintactice se pot identifica ca mărci ale pragmaticii discursului biblic, pe care talentul și geniul lingvistic lui Nicolae Spătarul Milesco l-au creat în limba română, defrișînd o zonă a expresivității limbii române care se va situa la baza unui lung parcurs ulterior.

Bibliografie

1. Izvoare

- Bibl.1688: *Biblia 1688*, în seria *Monumenta linguae Dacoromanorum*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1988-2013.
- BIBL.1914: *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a Celei Nouă*, tipărită în zilele Mejeștăței Sale, Carol I, Regele României, Ediția Sfântului Sinod, București, Tipografia cărților bisericești, 1914.
- BIBL.1939: *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și a Noului Testament*, tradusă după textele originale ebraice și grecești de preoții profesori Vasile Radu și Gala Galaction din înalta inițiativă a Majestății Sale Regelui Carol II, București, Fundația pentru Literatură și Artă «Regele Carol II», 1939.

- BIBL.90: *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990.
- Ciorănescu, DER: Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Ediție îngrijită de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, Editura Saeculum I. O. , București, 2001.
- Ms. 45: Biblioteca filialei Cluj a Academiei Române, fondul Blaj, manuscrisul românesc nr. 45; conține traducerea integrală a *Vechiului Testament*, efectuată de Nicolae Milescu și revizuită de un anonim moldovean (probabil Dosoftei) în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.
- 2. Literatură secundară**
- Coșeriu 2009: Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, antologie, argument și note de Dorel Fânaru, traduceri de Eugenia Bojoga, Dumitru Irimia, Eugen Munteanu et alii, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“, Iași, 2009.
- Dragoș 1995: Elena Dragoș, *Elemente de sintaxă istorică românească*, Editura Didactică și Pedagogică, R. A., București, 1995.
- Drăganu 1943: Nicolae Drăganu, *Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor*, București, Institutul de Lingvistică Română, 1943.
- Frâncu 2009: Constantin Frâncu, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009.
- GLR II 2008: *Gramatica limbii române. II. Enunțul*, coordonator: Valeria Guțu Romalo, Editura Academiei Române, București, 2008.
- Munteanu E. 2008a: Eugen Munteanu, *Lexicologie biblică românească*, Editura Humanitas, București, 2008.
- Munteanu E. 2008b: Eugen Munteanu, *Biblia de la București (1688) în raport cu versiunile ulterioare ale Sfintei Scripturi în limba română. Un punct de vedere filologic*, în vol.: pr. lect. dr. Mihai Vizitiu (coord.), *Sfânta Scripră și Sfânta Liturghie, izvoare ale vieții veșnice*, Editura Trinitas, Iași, 2008, p. 111-134.
- Niculescu 1965: Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, Editura Științifică, București, 1965.
- Zafiu 2009: Rodica Zafiu, *Constituirea unei norme gramaticale: relativul pe care*, în „Limba română”, LVIII, 2, 2009, p. 285-296.